

«Глухі кути» виховання

Павленко В.П.; Світайло Л.Д., Нац. ун-т водного госп-ва та природокористування, Рівне

Слово «виховання» використовують дуже часто і не задумуючись над ним, оскільки вважається, що тут усе зрозуміло. Причому розуміють його, як правило, занадто самовпевнено: виховання – це зробити дитину такою, як хоче вихователь; а якщо вона стає інакшою, це вже поразка. Тобто виховання розуміється як повністю керований, директивний вплив. А раз так, то і тонкощі його нікому не цікаві. Навіщо: досить, мовляв, натиснути, як в армії, і всі стануть дисциплінованими. А між тим, навіть в армії у вихованні є система, і саме тому воно діє, – а у навчально-виховному закладі це буває зовсім не часто. Тож варто розібратись у вихованні і його системах.

Виховання – це цілеспрямований процес нав'язування людині окремих якостей. Виховання – це примусове (іноді – м'якими і непомітними засобами) скеровування окремих аспектів поведінки людини (дисциплінованості, старанності тощо) у потрібне вихователю русло, яке відрізняється від управління лише тим, що прагне досягти стабільних змін у поведінці, а тому використовує ті ж самі методи більш наполегливо і систематично. Проте, як і в управлінні, у вихованні є ризик перестаратися, пригнітивши надмірним контролем і опікою будь-яку ініціативу підлеглих. І тоді виховання (як і управління) просто перестає існувати: приймаючи за інших рішення, контролюючи кожен крок і, фактично, роблячи за них усе, вихователь уже не керує їх виконавськими діями та особистим формуванням, а підміняє їх собою, не даючи їм проявити й випробувати себе і навчитися на власних помилках (адже інакше навчитись і не можливо). Ось чому виховання (на відміну від управління) повинно уникати детальних інструкцій: кожне завдання, вирішене (із «благих» намірів) за вихованця, забирає у нього шанс дійти до цього своїм розумом.

Основні системи виховання такі:

А) *ліберальне* - недирективне виховання, що обмежує нав'язування до мінімуму і тим дає найбільше простору для самовияву. Японський варіант цієї системи взагалі передбачає

невтручання вихователів до дій дитини: її можуть попередити про можливу небезпеку якихось її дій, але не будуть припиняти їх силою і терпляче знесуть завдану шкоду, - без жодних докорів, а тим більше – покарань (втім, так триває до 7-літнього віку, із якого дитина здатна розуміти наслідки своїх дій, а тому і несе за них відповідальність, включно із покараннями). Інший варіант – так звані школи Монтесорі – перетворюють навчання із систематичного „напихування” знаннями у цікаву і досить імпровізовану гру із самостійним пошуком відповідей. В результаті такого виховання в усіх його варіантах людина формується більш природнім шляхом, аніж в інших системах, де її стискають вузьким шаблоном потрібних вихователю рис, не враховуючи її задатки. А головне – дитина росте із почуттям власної гідності і без страху помилитися, без страху перед керівником і з готовністю до ініціативи та самостійних рішень.

Б) *авторитарне* – директивне виховання, що обмежує дитину чіткою системою заздалегідь обговорених правил, у яких переважно описані її обов’язки (що не передбачають жодних заохочень) та права (свободу дій, яку вона отримує саме внаслідок виконання обов’язків), а також санкції за порушення приписів. Ця, американська за походженням система здається (особливо – нам) надто жорсткою та нелюдською, і навіть – тиранічною. Втім, насправді вона не тільки привчає до дисципліни (що очевидно), але і дає дитині чесну свободу вибору, самостійність у рішеннях та, знов-таки, почуття власної гідності: адже їй не доводиться принижуватись та хитрувати у намаганні уникнути покарань, - бо при порушення їх не уникнеш; а отже вона відповідально обирає, чи відмовитись їй від заборонених бажань, чи свідомо піти на отримання покарань заради того, що хочеться. Дитина виростає менш творчою, аніж у попередній системі, але більш раціональною, вольовою та далекоглядною.

В) *репресивне* – безсистемне виховання, що взагалі не формулює чітких обмежень для дитини, оскільки вихователі самі не дотримуються жодних обмежень. Вони нібито і встановлюють якісь правила і стимули, але потім самі ж на них і не зважають. А якщо кілька разів поспіль порушення ігнорувалось, вибачалось або

забувалось вихователями, а потім несподівано для дитини каралося, то виховального ефекту – змін у поведінці – воно викликати не могло, і було фактично проявом роздратування від своєї безпорадності. Іще гірший ефект давало покарання за дії, що не були завчасно обумовлені правилами, але вихователь не зміг утриматись від застосування їх до поганих, на його думку, вчинків, – і це замість того, щоби сформулювати і оголосити нові правила, які їх забороняють (тобто відреагувати раціонально, а не як капризний тиран: хочу – караю, хочу – милую). Неважко помітити, що спільною для цих прикладів помилкою виховання є його надмірна емоційність та нераціональність. Те саме стосується і правил: вони не тільки застосовуються безсистемно, але і формулюються настільки розпливчасто, що важко зрозуміти, коли вони порушені, а коли – ні. Отож і трактуються вони як заманеться вихователю, і сприймаються не як правила, а як привід для вияву владного свавілля. Відтак і формує все це в дитині лише страх перед вседозволеністю дій вихователя, і бажання підлеститись, догодити і не сперечатись, навіть якщо він не правий.

Г) *колективне* – недирективний і нецілеспрямований формуючий вплив через згуртоване мікросередовище, яке організується на певних моральних засадах, але розвивається далі саме по собі, а значить напрям цього впливу спрогнозувати неможливо (а для хоча б деякого управління ним вихователю потрібно бути лідером даного колективу, а отже – стати на один щабель із підлеглими і позбутися будь-яких важелів керівництва). Таким чином, ця система, рушійною силою якої є відповідальність перед товаришами, а не дії вихователя, суперечить визначенню виховання як цілеспрямованого і контрольованого впливу, хоча і не стає, з іншого боку, соціалізацією, тобто принципово неконтрольованим, «багатоканальним» впливом мікросередовища. Найвідомішим прикладом колективного виховання була так звана «Республіка ШКІД» (описана в однойменній книзі Г.Белих та Л.Пантелєєва), організована в 1920-х роках у Петрограді В.М.Сорокою-Росинським для безпритульних «важких підлітків», у якій вихованці абсолютно все вирішували самі, - на основі правил, створюваних ними шляхом безпосередньої демократії. Це

справді перевиховало достатньо дорослих людей із поганими звичками (що набагато складніше, аніж виховувати із початку), але розповсюдити цю систему заважає необхідність лідерського таланту у вихователя.

Водночас від виховання варто відрізнити соціалізацію. Соціалізація – це ніким не контрольований процес несвідомого копіювання цілісної манери поведінки (норм та цінностей) тієї групи, із якою людина себе ідентифікує. Починається соціалізація із бажань бути прийнятим і визнаним у неформальній (товариській або сімейній) групі, тобто відчуті, що тебе сприймають на рівних (вважають своїм і готові допомогти, як і іншим), а крім того, ще й цінують за якісь твої особливі якості. Ці бажання виражають природню для всіх людей мотивацію самоствердження (про яку мова ще йтиме далі); і саме силою цих бажань визначається готовність і здатність стати таким, як інші (соціалізуватись). На першій фазі соціалізації це суто зовнішня, механічна імітація чужої поведінки, одягу, жестів, інтонацій тощо; це називається фазою адаптації, і тут повторення поведінки групи, прийняття у якій людина прагне, відбувається найбільш повно і найбільш некритично, можна навіть сказати – сліпо. Людина захоплюється групою, і тому, щоби їй сподобатися, може, наприклад, побити когось, здійснити злочин, хоча внутрішньо до цього не схильна.

На другій фазі соціалізації, що зветься фазою інтерналізації (групових норм та цінностей), людина веде себе інакше: вона вже досягла рівного із іншими статусу в групі (адже люди, як це не банально, «приймають по одежці», точніше – по зовнішності, і якщо ти зовні не відрізняєшся, ти уже для них «свій»), а тому прагне визнання своєї особливості, визнання себе не за подібність до усіх, а за характер і здібності. Тому і сама людина підходить до групи більш вимогливо і критично: вона або переймає цінності групи, або залишає її за власної ініціативи. А якщо таки засвоює, інтерналізує цінності групи, то все одно робить це по-своєму, адже на цій фазі вона отримує в групі так звану соціальну (групову) роль – стає лідером або аутсайдером, «душею компанії» або «клоуном» тощо, – а значить виконує спільні норми і виявляє спільні цінності осмислено, - так, як і усі, але трохи індивідуально. Після цього

людина стає елементом даної групи як системи, тобто, перебуваючи в групі, вона реалізує в поведінці не егоїстичні нахили та бажання, а свою функцію (роль) у цій системі.

Важливо додати, що соціалізація триває усе життя. Якщо виховувати радять до семи років (а після цього вже – перевиховувати), то обмінюватися цінностями людина продовжує завжди, а це і є соціалізація. Соціалізація, на відміну від виховання, це не примусовий і саме тому набагато більш результативний процес, а крім того – процес не односторонній: всі люди впливають одне на одного (нехай і не однаково) і в результаті досягають певної однорідності у смаках і манерах поведінки. І доки людина вважає себе повноцінним членом якоїсь спільноти і зважає на інших (тобто ідентифікує себе з ними), вона непомітно навіть для себе уподібнюється ним і змінюється разом із ними. Зрозуміло, що у дорослих ці зміни менш радикальні, аніж у дітей (і стосуються лише вторинних цінностей, про що – далі), але вони не закінчуються у людини ніколи.

Слід зазначити, що у навчально-виховному закладі дитину (навіть, якщо анахронічно вважати, що вона «чиста дошка» і її можна зробити будь-якою) не лише виховують, а і соціалізують. Цей процес можна дещо стимулювати згуртуванням учнівської групи навколо потрібних вихователю цінностей, але контролювати його не вдасться. А найголовніше те, що виховує насправді вся система: методи навчання, ставлення викладачів до учнів, стосунки всередині перших і всередині других, ставлення і тих, і інших до своєї роботи, і навіть охайність та солідність зовнішнього вигляду навчально-виховного закладу і всіх учасників цього процесу, – складність і делікатність якого набагато перевершують реальний рівень майстерності багатьох педагогів.

Ефективність використання лекційних занять у ВНЗ на сучасному етапі впровадження модульно-рейтингової системи

Сахно П. І., викладач; Черниш Є. Ю., магістр

За своєю дидактичною сутністю лекція виступає і як організаційна форма навчання - «специфічний спосіб взаємодії викладача і студентів, у рамках якого реалізується різноманітний зміст